

НАУКОВІ СТАТТІ

УДК 274:94(477.8)

DOI <https://doi.org/10.37406/3041-1378/2025-5-1>

Віталій Докаш
Інна Ковальчук
Юрій Клоновський
(Чернівці)

ІСТОРИКО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ МЕРЕЖІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз витоків протестантизму як одного з ключових напрямів християнства, що виник у XVI столітті внаслідок Реформації. Особливу увагу приділено історичним постатям, які відіграли провідну роль у становленні цього руху, зокрема Мартіну Лютеру, Жану Кальвіну та Ульріху Цвінглі. Розкрито їхні погляди на реформування Церкви, критику католицьких догматів, прагнення до повернення до біблійних принципів віри та їхній вплив на формування протестантської ідентичності. Також розглянуто внесок сучасних протестантських богословів, які продовжують розвивати доктринальні засади протестантизму та впливають на формування сучасної протестантської церковної культури. У статті простежено, як богословські ідеї перших реформаторів втілювались у церковному житті та архітектурному середовищі.

Автори акцентують увагу на формуванні ключових християнських принципів, які стали основою для архітектурного проєктування та організації простору протестантських церков. Особливу увагу приділено аналізу розвитку протестантської релігійної мережі у регіональному вимірі, зокрема в Чернівецькій області. У статті наведено статистичні таблиці, що демонструють динаміку зростання кількості протестантських громад з 1991 по 2025 роки. Виявлено ключові тенденції, які визначають сучасний стан протестантизму в Чернівецькій області: підвищення активності віруючих, посилення ролі місцевих громад, розширення соціально-релігійної діяльності, зростання зацікавлення молоді. Зроблено висновки про стабільне зміцнення протестантської мережі як одного з чинників релігійного плюралізму та духовного розвитку регіону.

Ключові слова: Церква, релігійна мережа, протестантизм, культові споруди, пастор, навчальний заклад.

The article conducted a thorough analysis of the origins of Protestantism as one of the key areas of Christianity that emerged in the sixteenth century as a result of the Reformation. Particular attention was paid to historical figures that played a leading role in the formation of this movement, including Martin Luther, Jean Calvin and Ulrich Zwingli. The contribution of modern Protestant theologians, which continue to develop the doctrinal principles of Protestantism and influence the formation of modern Protestant church culture, is also considered. The article shows how theological ideas of the first reformers were embodied in church life and architectural environment. The author emphasizes the formation of key Christian principles that became the basis for the architectural projection and organization of the space of Protestant churches. Particular attention is paid to the analysis of the development of the Protestant religious network in the regional dimension, in particular in the Chernivtsi region. The article provides statistical tables that demonstrate the dynamics of increasing the number of Protestant communities from 1991 to 2025. Conclusions have been made about a stable strengthening of the Protestant network as one of the factors of religious pluralism and spiritual development of the region.

Key words: church, religious network, Protestantism, religious buildings, pastor, educational institution.

Актуальність проблеми. В українському суспільстві відбуваються глибокі соціально-економічні трансформації, що супроводжуються реалізацією реформ, покликаних необхідністю інтегрувати країну до спільноти розвинених цивілізованих держав. Обраний Україною після здобуття незалежності європейський напрям розвитку передбачає не лише демонтаж застарілої радянської системи з її неефективною плановою економікою та інертною ідеологією, а й утвердження нових цінностей, які формують людину як активного суб'єкта історичних змін на фундаменті християнських цінностей. Ці трансформації не лише стосуються економіки, а й пронизують всі сфери суспільного життя: від політичної культури до освіти і науки, від правової системи до медіа-простору. Важливою частиною цього процесу є зміна підходів до управління, впровадження принципів прозорості, підзвітності та демократії, а також сприяння розвитку громадянського суспільства. Перехід до європейської моделі передбачає й адаптацію української політичної системи, що з одного боку вимагає розвитку ефективних інститутів влади, а з іншого – значного підвищення рівня політичної і світоглядної свідомості громадян. Українське суспільство повинно стати активним учасником процесів прийняття рішень, при цьому зберігаючи власну культурну ідентичність та історичну спадщину. Ідеї християнських цінностей, таких як гідність, любов до ближнього, справедливість та милосердя, повинні стати основою для формування морального компасу в умовах глобалізації. Вони сприяють розвитку толерантності, взаєморозуміння і злагоди в різноманітному культурному середовищі сучасної України. Однак, попри ці позитивні зміни, на шляху до європейської інтеграції виникають серйозні виклики. Це і боротьба з корупцією, і реформування судової системи, і забезпечення прав людини, і вирішення соціальних проблем, таких як бідність, безробіття та нерівність. Від влади очікується зміна відношення і до релігійних спільнот. Реформи потребують часу і зусиль, але на фоні європейської підтримки, а також бажання українського народу до змін, ці труднощі можуть бути подолані. У результаті успішної реалізації реформ, Україна має шанс стати повноправним членом європейської спільноти, утверджуючи себе як стабільну, демократичну і процвітаючу державу, де цінності гідності, свободи та справедливості стають основою життя кожного громадянина.

Формування сучасного цивілізованого суспільства неможливе без глибокого осмислення історичної спадщини – механізмів, що стали основою суспільних перетворень. Як показує історичний досвід, рушієм усіх соціальних змін завжди виступала певна система релігійних цінностей. У більшості випадків цю роль виконувала якраз Церква – потужний соціальний інститут, що має великий потенціал у трансформації як окремої особистості, так і суспільства загалом через свою морально-ціннісну парадигму. Сьогодні це підтверджується високим рівнем довіри до Церкви, яка, згідно з даними соціологічних опитувань, утримує лідируючі позиції серед інших інституцій – 60,7% опитаних висловлюють їй найвищу довіру серед інших соціальних інститутів.¹

У 2017 році міжнародна спільнота вшанувала 500-річчя Реформації – події, що докорінно змінила світогляд Європи, а з ним і її соціально-економічні підвалини. Саме тому Президентом України був підписаний Указ про відзначення цієї дати на національному рівні. В межах держави було організовано численні наукові й релігійні заходи, де дослідники та богослови розглядали Реформацію як історичний процес, що не лише змінив обличчя Церкви, але й сприяв формуванню протестантської етики, духу свободи та нової трудової моралі на ґрунті протестантської етики, які стали підґрунтям розвитку капіталістичних відносин. Реформація, як історичний феномен, не лише трансформувала релігійну картину Європи, а й створила передумови для глибоких змін у соціально-економічній сфері. Вона сприяла розвитку нового світогляду, орієнтованого на особисту свободу, раціоналізм та підприємливість, що стало основою для зростання капіталізму в західних країнах. Протестантська етика, зокрема, відзначалася

¹ *Релігія та Соціум*. Міжнародний часопис. Чернівці, 2017. № 2 (26). С. 32–41.

акцентуванням на працьовитість, ощадливість, чесність і відповідальність, що стало ключовим чинником для формування нового економічного порядку, який згодом розвився у сучасну ринкову економіку.

Ці зміни не були обмежені лише релігійною або економічною сферою. Вони глибоко вплинули на культурну, політичну та соціальну структуру суспільства. Ідеї Реформації, що ґрунтувалися на принципах індивідуальної свободи, рівності та самоосвіти, стали важливим рушієм для розвитку освіти, правознавства та наукових досліджень, адже протестантська традиція приділяла велику увагу вивченню Святого Письма та розвитку особистісного потенціалу. Не менш важливим є і соціальний аспект Реформації, який полягав у тому, що релігійна реформація не обмежувалась лише церковними практиками, але й впливала на взаємозв'язок релігії та суспільства. Відкриття нових горизонтів для релігійних свобод і можливості для особистого вибору сприяли розширенню ідеї толерантності й мирного співіснування різних релігійних і культурних груп, що стало важливим чинником розвитку демократії.

Для України вивчення процесів Реформації має особливе значення, адже в умовах, коли наша країна переживає період великих політичних і соціальних змін, важливо розуміти потенціал релігійних інститутів для впливу на моральні та етичні норми, формування громадянської свідомості, а також участь Церкви в процесах демократизації. Тому взаємодія релігії та держави може стати важливим елементом у процесах побудови справедливого, гуманного та ефективного суспільства.

З цієї перспективи, дослідження впливу Реформації на розвиток сучасних соціальних інститутів є надзвичайно актуальним. Це дозволяє глибше зрозуміти, яким чином релігійні ідеї та цінності можуть стати основою для сучасних реформ, а також яким чином вони можуть вплинути на моральне оздоровлення суспільства, на формування нової політичної культури та на розвиток економіки, орієнтованої на принципи етики та справедливості.

Аналіз цих подій показує, що Церква, як носій релігійних цінностей, має значний потенціал для впливу на соціальні процеси, особливо у співпраці з державою. Відтак запропоноване дослідження є надзвичайно актуальним.

Метою дослідження є аналіз Реформації як історичного явища та процесу, що відіграв ключову роль у соціальних змінах, які відбулися в європейському просторі, в західних протестантських регіонах в тому числі, оскільки цей регіон дав поштовх для розвитку протестантизму в Україні.

Ступінь наукової розробки проблеми. Перш, ніж дослідити Реформацію та аналізувати протестантське середовище, ми розглянемо авторську типологію протестантизму В. Докаша, де він поділяє його на два типи: ранній та пізній. До раннього протестантизму він відносить лютеранство, цвингліанство, кальвінізм, англіканство. До пізнього: адентизм, баптизм, п'ятидесятництво. Ми будемо аналізувати протестантизм саме за цією типологією.

Реформацію як суспільне явище, зауважимо, вивчали як вітчизняні науковці (В. Єленський, І. Богачевська, А. Арістова, В. Любашенко, А. Колодний, П. Яроцький, К. Тетерніков), так і богослови (В. Спіц, Х. Мітер, І. Барбур, Ф. Катценбах, Й. Шедтке, Б. Порозовська, С. Санніков, Р. Соловій, В. Черенков, П. Карпов, В. Босовик, В. Малик.). Проте в більшості досліджень, особливо богословських, Реформація розглядається переважно як релігійне чи світоглядне явище. У межах цього дослідження пропонується соціологічний підхід з метою виявити соціальні зміни, зумовлені Реформацією, та визначити критерії їх оцінки. Для підтвердження цього будуть використані регіональні дослідження проведені В. Докашем з 1991 року по 2024 рік.²

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження в історичному спектрі зауважимо, богослов В. Спіц, наприклад, розглядає Реформацію як соціальний рух, наслідки якого значно перевищили початкові наміри її ініціаторів, зокрема Мартіна Лютера. Незважаючи на

² Докаш В. І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. Чернівці: Книги ХХІ, 2005. 376 с.

те, що Лютер не ставив собі за мету революційних змін, саме його діяльність підкреслимо, призвела до масштабних політичних, соціальних та економічних трансформацій. На думку В. Спіца, Лютер об'єднав у собі прагнення до зовнішніх реформ, спрямованих проти зловживань у протестантській Церкві, з прагненням до глибокого духовного оновлення.³ Причини Реформації, як вважає В. Спіц, були багатогранними: від реакції на моральний занепад церковного життя до доктринальних суперечностей та соціальних запитів. Він також наголошував на ролі «вибуху релігійного ентузіазму», що став відповіддю на кризу морального авторитету офіційної Церкви.⁴ Зокрема, важливу роль у цьому процесі відіграла криза морального авторитету офіційної Церкви, що була символізована численними скандалами та зловживаннями, які стали відомими широкому загалу. Релігійний ентузіазм, який виник як реакція на цю кризу, став потужним фактором для зміни соціального порядку та формування нових ідеологічних підходів до релігії, моралі та суспільного життя. Таким чином, Реформація, з точки зору В. Спіца, стала не лише релігійною реформою, але й соціальною, культурною та економічною революцією, що трансформувала європейське суспільство. Вона стала поштовхом для розвитку нових соціальних структур, створила нові моделі взаємодії між державою та релігійними інститутами, а також сприяла формуванню протестантських цінностей, які згодом стали основою для розвитку сучасної західної цивілізації.

Як слушно зазначив Еразм Роттердамський, сучасник Лютера, ці події стали «роковою зміною» в історії людства, що відкрила нові інтелектуальні й культурні горизонти для Європи. Такий погляд свідчить про багатовимірний характер Реформації – не лише як релігійного руху, але й як чинника глибоких соціокультурних зрушень.

Однак, варто зазначити, що цей процес неминуче включав і соціальні аспекти, адже людина має потребу не лише в задоволенні духовних потреб, а й у задоволенні матеріальних потреб. Подібне бачення ми знаходимо у класика німецької соціології релігії Макса Вебера, який розглядав Реформацію як механізм, що поєднує релігійне та соціальне знання, відкриваючи новий підхід до праці як служіння і Богу, і суспільству.

Як зазначили відомі науковці, у своїй основоположній праці «Протестантська етика та дух капіталізму» (1905) М. Вебер здійснив спробу дослідити, як протестантизм, народжений унаслідок Реформації, вплинув на формування капіталістичних економічних відносин. У своїй роботі він аналізує, як релігійні догмати формують господарське життя суспільства і його соціальну структуру.

Використовуючи кальвінізм як приклад реформаторської віри, М. Вебер показує, що ця релігійна течія сприяла позитивним суспільним змінам. М. Вебер вважав, що релігійна ревність, аскетизм і неприйняття мирських спокус не суперечать підприємливості й веденню бізнесу. Навпаки, суспільства, в яких значна частина населення дотримується принципів Реформації, можуть ефективно розвивати економіку. За М. Вебером, протестантська етика стимулювала відповідальне ставлення до праці, адже праця вважалася формою служіння Богу.

Зауважимо, що рання протестантська етика пропагувала ощадливість та наполегливу працю, поєднання яких вело до матеріального добробуту. Суть протестантського капіталізму, полягає у накопиченні капіталу з метою його реінвестування у справу, а не для задоволення власних бажань, зберігаючи при цьому аскетичний спосіб життя. Так само, М. Вебер вважав, що прагнення до добробуту у протестантів не вважалось проявом гріховної жадоби або марнославства. Він підкреслював, що протестанти по-іншому оцінювали багатство, акцентуючи увагу на його нематеріальному, духовному вимірі. Саме це Вебер назвав новим духом капіталізму.

У своїх дослідженнях М. Вебер зосереджував увагу на релігійних механізмах, що стали основою суспільних трансформацій. На його думку, психологія економічної поведінки

³ Spitz Lewis William The Renaissance and Reformation Movements: The Reformation Concordia Publishing House, 1980. 614 p.

⁴ Spitz Lewis William The Renaissance and Reformation Movements: The Reformation Concordia Publishing House, 1980. P.16-17, 20.

формувалась під впливом релігійних уявлень та етичних норм обов'язку. Відтак, він аналізує, як господарське мислення і відповідний «етос» були обумовлені релігійною мотивацією.

Показовим прикладом такої релігійної обумовленості Вебер вважав зв'язок сучасного західноєвропейського економічного «етосу» з раціональною етикою аскетичного протестантизму. На підтвердження своїх ідей він наводить статистичні дані, які свідчать про економічну перевагу протестантів у низці конфесійних регіонів Німеччини.

Зауважимо, що історичними носіями раціональної етики аскетичного протестантизму М.Вебер вважав кальвіністів, пієтистів, методистів та представників анабаптистських конфесій. На основі пуританської етики, зокрема кальвінізму, він дійшов висновку, що саме пуританізм став джерелом формування образу сучасної «економічної людини» та буржуазного, раціонального способу життя.⁵

Серед головних аргументів М.Вебер наводить наступні:

1. Пуританське вчення із вірою в передвизначеність, обов'язок працювати на славу Божу та аскетизм має антимістичний і антиритуальний характер, сприяє «розчаклуванню» світу та раціональному його сприйняттю.

2. Пуританський світогляд дозволяє побачити в професійному успіху знак божественного обрання, розуміючи працю як постійне служіння Богові, що знімає моральне тавро із багатства, здобутого працею.

3. Пуританська етика з її аскетизмом і мінімалізмом щодо особистих потреб за умов зростаючих доходів сприяє постійному інвестуванню у виробництво та економічному зростанню.

Аналізуючи феномен аскези, зауважимо, М.Вебер виокремлював два історичні етапи: перший – перенесення аскези з монастиря в професійне життя, що символізувало одухотворення капіталізму, і другий – коли світські блага починали домінувати над людьми.

Макс Вебер зауважував, що новоєвропейський капіталізм на початку формувався зусиллями представників середнього класу – ремісників і підприємців, що протистояли «старому» капіталізму спадкової аристократії та торгового патриціату, до якого належали й єврейські фінансові еліти. На його думку, «єврейський капіталізм» був спекулятивним, а пуританський – трудовим, заснованим на буржуазній організації праці.

Соціально-етичним носієм цього нового капіталізму, за М. Вебером, стали люди, що були обережні, рішучі, дисципліновані й віддані своїй справі – типовий буржуазний прошарок. У підсумку Вебер доходить до висновку, що протестантська етика найповніше відображає ідеологічні й психологічні засади духу новоєвропейського капіталізму. Саме в капіталістичному підприємстві, вважав він, вона знайшла свій найяскравіший вияв як духовна рушійна сила.

У цьому контексті слушною є думка, що М. Веберу вперше вдалося переконливо пов'язати можливість накопичення матеріальних благ із концепцією божественного покликання. Світ, який не виявляє змістовного або розумного ставлення до реальності, за ним, втрачає свою вагомість як такий.⁶ Варто відзначити, що концепція взаємозв'язку між релігією та економічною поведінкою (яку Й. Гете називає «вибірковою спорідненістю») стосується пошуку відповідей між формами релігійних переконань та професійною етикою. Зокрема, протестантська етика, не суперечачи підприємницькому підходу, виявляє сутність сучасного капіталізму.⁷

⁵ Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи, 1994. 261 с.

⁶ Докаш В Реформація як соціокультурний феномен: уроки історії для українського соціуму / *Протестантські Церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (до 500-ліття Реформації)*: матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 27–28 квітня 2017 р. / за заг. ред. Є. Бистрицької (гол. ред.). Тернопіль; Київ, 2017. С. 107–113.

⁷ Докаш В Реформація як соціокультурний феномен: уроки історії для українського соціуму. *Протестантські Церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (до 500-ліття Реформації)*: матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 27–28 квітня 2017 р. / за заг. ред. Є. Бистрицької (гол. ред.). Тернопіль; Київ, 2017. С. 107–113.

Реформаційний процес, зауважимо ми, мав специфічну особливість: реформатори на початковому етапі активно співпрацювали з регіональними органами влади для втілення власних ідей. Так, Мартін Лютер апелював до німецької аристократії, а Ульріх Цвінглі – до міської ради Цюриха, аргументуючи таку взаємодію спільною вигодою. В англійському контексті політичні чинники виявилися настільки значущими, що богословські дискусії набули другорядного значення. На континенті Реформація здебільшого здійснювалась у тісному тандемі між реформаторами (М. Лютером, Ж. Кальвіном, У. Цвінглі) та світською владою, де обидві сторони бачили можливості для взаємовигідного співіснування.

У контексті співпраці Церкви та держави в цій концепції, вживається термін «Магістерська Реформація», де підкреслюється тісний зв'язок між провідниками релігійних течій (наприклад, Лютеранської або Реформатської Церкви) та державними структурами – магістратами, князями, органами місцевого самоврядування. Такий підхід передбачав взаємну підтримку: влада магістрату мала релігійне обґрунтування, а Церква отримувала підтримку в боротьбі з єресями й забезпеченні дисципліни. Магістерська модель стала, до прикладу, прототипом пізнішого співробітництва між Церквою і державою.

Цікаво, що спочатку М. Лютер не мав на меті змінювати церковну структуру. Реформація в її лютеранському варіанті починалась як академічна ініціатива, зосереджена на реформуванні богословської освіти у Віттенберзькому університеті. Лише з 1522 року цей процес переріс у масштабну програму релігійних, соціальних та політичних реформ, які вбачались багатьма як основа для нового ладу в Європі.

Попри те, що ім'я М. Лютера стало символом Реформації, його підхід до реформ, як ми думаємо, вважається доволі поміркованим у порівнянні з більш радикальними діями, як-от У. Цвінглі. Його вчення, що підтримувало верховенство монарха над Церквою й обмежувалося німецьким контекстом, не мало широкої підтримки за межами країни. Багатьох більше приваблювали демократичніші та республіканські погляди Ж. Кальвіна.⁸

Підкреслимо, що Реформація започаткувала нову модель паритетної взаємодії між Церквою та державою. Прикладом цього є анабаптистський напрям, закріплений у Шляйтгеймському сповіданні 1527 року, де обґрунтовувалось невтручання Церкви у політичне життя та непротивлення державній владі. Це заклало основу принципу розподілу сфер впливу, що нині є невід'ємною рисою демократичного устрою як європейських країн так і України.

Ба більше, саме в рамках анабаптизму виникли пацифістські ідеї.⁹ Реформація сприяла формуванню «лінійності» – тобто перенесення віровчення у щоденну моральну практику людини. М. Лютер вважав, що істинно віруюча людина, натхненна Святим Духом, діє морально без зовнішнього примусу, подібно до дерева, що природно приносить плід. Закон не потрібен, якщо внутрішній духовний стан веде до правильної поведінки.¹⁰

Однак, події Селянської війни у Німеччині виявили суперечності в Лютеровій соціальній етиці: він закликав селян до покори, а князів – до силового придушення протестів, що засвідчило його непослідовність. У.Цвінглі, зауважимо, поділяв Лютерову ідею єдності Церкви й держави, вважаючи, що і священник, і правитель мають божественне покликання керувати життям громади. Влада, за його переконанням, є проявом Божої волі, тому не може бути поставлена під сумнів. У.Цвінглі підтримував ідею, що християнська держава може бути організована як республіка, де правління ґрунтується на Євангелії.¹¹

⁸ Любащенко В. Реформація і протестантизм: український контекст. К., 2017. 483 с.

⁹ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. 2-е вид. доп. Чернівці: Наші книги. С.246

¹⁰ Мокієнко М. Історія п'ятидесятництва в Україні. Ювілейне видання до 100-річчя започаткування п'ятидесятницького руху / О. Борноволоков, В. Гура, Д. Коваль, М. Мокієнко, Р. Онуфрійчук, М. Хром'як / за заг. ред. М. Мокієнко. К.: Саміт-Книга, 2021. С. 32-41.

¹¹ Українська релігієзнавча енциклопедія: онлайн-енциклопедія / ред. Колодний А. та ін. Київ: Інститут філософії НАН України, 2015. URL: [https://ure-online.info_\(дата_звернення_10.11.2025\)](https://ure-online.info_(дата_звернення_10.11.2025)).

Продовжуючи історичний екскурс, зазначимо, що втілення реформаторських ідей У. Цвінглі розпочалось у 1523 р. з секуляризації монастирських маєтностей і спрямування прибутків на соціальні проєкти: створення системи благодійних установ, зокрема лікарень і притулків.¹² Продовження реформаторських ідей Ульріха Цвінглі, яке розпочалося у 1523 році, стало важливою віхою у процесі релігійної та соціальної трансформації в Швейцарії. Секуляризація монастирських маєтностей, ініційована Цвінглі, не була лише релігійним актом, а й важливою економічною реформою, яка мала значний вплив на розвиток соціальної інфраструктури того часу. Завдяки перенаправленню прибутків з церковних і монастирських земель на соціальні проєкти, У. Цвінглі заклав основи для розвитку благодійної діяльності, яка ставала важливою частиною соціальної політики нової протестантської традиції.

Система благодійних установ, створена внаслідок цієї реформи, включала не лише лікарні та притулки для бідних і нужденних, але й інші соціальні заклади, такі як школи та організації для надання допомоги вдовам, сиротам та іншим вразливим групам населення. Ці інститути стали символом протестантської етики, яка акцентувала увагу на необхідності турботи про суспільне благо та соціальну справедливість, а також на важливості моральної відповідальності кожного індивідуума за добробут суспільства.

У. Цвінглі вважав, що релігійна реформа повинна не тільки змінювати церкву та вірування, але й активно впливати на соціальний порядок. Тому він активно підтримував ініціативи, які сприяли поліпшенню життя звичайних людей, зокрема через покращення умов життя бідних, які часто стали жертвами соціальних нерівностей того часу.

Окрім цього, реформи У. Цвінглі привели до скасування численних обрядів і свят, що з часом сприяло розвитку більш спрощеного і раціонального підходу до релігійного життя. Це також відповідало вимогам нової соціальної моральності, де релігійна практикованість мала бути спрямована не на зовнішні ритуали, а на внутрішнє духовне очищення та моральну поведінку, що співпадало з ідеалами протестантської етики.

Таким чином, втілення реформаторських ідей Ульріха Цвінглі не лише принесло релігійні зміни, а й стало важливим кроком у розвитку соціальних інститутів, які підтримували слабких та допомагали знижувати соціальну нерівність. Ці кроки стали основою для майбутніх соціальних реформ і поклали початок новому розумінню ролі Церкви в суспільстві.

Подібну соціально-релігійну модель впроваджував і Жан Кальвін у Женеві в 1530-х роках. Він вважав, що політична влада має підтримувати громадянську мораль і релігійну дисципліну, однак не повинна втручатися в церковне управління. Кальвін чітко розмежовував функції Церкви та держави, наголошуючи, що кожна має діяти у межах своєї компетенції.¹³ Кальвін, як і інші реформатори, прагнув створити Царство Боже на землі у формі аристократичної республіки. Він мріяв про «священну співдружність», де реформована Церква становить громаду обраних, а будь-яка чесна праця – є форма служіння Богові.¹⁴

Ці ідеї були реалізовані під час Женевського експерименту у два етапи. У 1530-х роках були видані катехізиси для народу та шкіл, а також розроблено морально-етичні кодекси.

Фундаментальною ідеєю кальвіністського розуміння взаємин між Церквою і державою, підкреслимо, була думка, що політична влада не має права скасовувати духовну владу. Поки людина прив'язана до земного життя, політична влада необхідна для підтримки й розвитку зовнішніх богослужінь, формування суспільних звичаїв, забезпечення громадянської справедливості, підтримання миру та загального спокою. Слід зауважити, що в ідеях Кальвіна вже закладені принципи сучасних відносин між державою і Церквою – невтручання у справи

¹² Українська релігієзнавча енциклопедія: онлайн-енциклопедія / ред. Колодний А. та ін. Київ: Інститут філософії НАН України, 2015 . URL: <https://ure-online.info> (дата звернення 10.11.2025).

¹³ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. 2 -е вид. доп. Чернівці: Наші книги. 734 с.

¹⁴ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. 2 -е вид. доп. Чернівці: Наші книги. С.14.

одне одного, але співпраця в законодавчій сфері, що обумовлено світовим і українським законодавством.¹⁵

Кальвін чітко розмежовував функції магістрату і Церкви: Церква не має влади виконувати функції магістрату, і навпаки, магістрат не повинен втручатися у справи, що належать Церкві. Він, як і інші реформатори, уявляв ідеал суспільства у вигляді Царства Божого, яке сприймалося як форма державного управління. Держава для Кальвіна була необхідною, але у формі теократичної аристократичної республіки, де допускаються політичні свободи.

Таким чином, Ж. Кальвін прагнув створити на землі своєрідну «священну спільноту» й вважав реформовану Церкву справжнім Царством Божим – «громадою обраних». Служіння цьому Царству не вимагало особливого покликання: будь-яка чесна праця була випробуванням від Бога, що потребувало наполегливості, а також внеском у розбудову християнського суспільства. Свої ідеї щодо Царства Божого Кальвін впроваджував у два етапи під час «Женевського експерименту». Перший етап припадає на 1530-ті роки: він включав видання катехізису – нормативів поведінки, що слугували керівництвом у шкільному навчанні, та розробку кодексу заборон. Через суворі норми і відсутність демократії Кальвін був вигнаний із Женеви у 1538 році.

Другий етап відбувався у 1540-х роках, коли Кальвіна запросили назад до Женеви. Тут його діяльність, як показує аналіз, мала як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивів – створення дияконату, який розподіляв церковні кошти між бідними, хворими, сиротами; функціонування лікарень, притулків і будинків для потребуючих. Завдяки цьому суттєво зменшилась злиденність. До 1560 року у Женеві відбулося поліпшення морального клімату: зростання зайнятості, контроль цін, ліквідація корупції, обмеження розкішного способу життя, усунення проституції й антисанітарії. Також у 1539 році була заснована Женевська академія.

Негативними ж сторонами реформ були підпорядкування світської влади Церкві, поліцейський контроль за життям городян, інквізиторські трибунали і суди моралі, через що Женеву прозвали «військовим центром протестантизму».

Перерахувавши вклад в розвиток раннього протестантизму, нагадуємо, що ще на початку ХХ століття значний вклад в заснування та розвиток мережі протестантських навчальних закладів, протестантської педагогіки, педагогічних кадрів уніс знаний пастор, богослов Т. Цеклер, який уже в ту пору на теренах західних українських регіонів розбудовував архітектуру педагогічної науки на базі християнських цінностей та освітніх технологій західної культури.¹⁶

Продовжуючи думку скажемо, що реформаційні процеси дали поштовх не тільки для розвитку релігійної мережі протестантських релігійних організацій, але й вплинули на активізацію протестантського життя в Україні та в регіонах. Це підтверджує проведення аналізу змін релігійної мережі як в Україні так і в Чернівецькій області. Дослідження, проведені з 1991 року по 2024 рік свідчать про постійне зростання як кількості релігійних організацій та громад і розширення структури цих організацій, включаючи місії, братства, навчальні заклади.

Хоча активізація протестантського життя в Україні розпочалася ще у ХІХ столітті, але справжній поштовх для його розвитку і розширення релігійної мережі відбувся після здобуття Україною незалежності в 1991 році. Це пов'язано зі зміною релігійної ситуації в країні, лібералізацією релігійних процесів і відродження різноманітних протестантських течій, що були під заборонаю в радянський період.

З 1991 року по 2024 рік в Україні спостерігається сталий ріст кількості протестантських релігійних організацій та громад. Важливим етапом цього процесу стало збільшення не лише

¹⁵ Докаш В. І. Реформація як соціокультурний феномен: уроки історії для українського соціуму. Протестантські Церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (до 500-ліття Реформації) : матеріали ІV всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 27–28 квітня 2017 р. / за заг. ред. Є. Бистрицької (гол. ред.). Тернопіль; Київ, 2017. С. 107–113.

¹⁶ Клоновський Ю. Виникнення і розвиток протестантського руху у Станиславівському воєводстві: Монограф. Чернівці: Технодрук, 2024. 291 с.

кількості церков і релігійних організацій, але й значне розширення їх структури. Окрім звичайних місцевих церков, з'явилися численні місії, братства, благодійні організації та навчальні заклади. Наприклад, на рівні церковних спільнот активно почали розвиватися теологічні семінарії, курси для підготовки релігійних працівників, а також школи, де учні мали можливість здобути релігійно-етичне виховання.

Протягом цього періоду особливу увагу привертала зміни в релігійній мережі на місцевому рівні, зокрема в Чернівецькій області, де протестантизм став одним із найпомітніших релігійних рухів. Проведені дослідження показують, що в Чернівецькій області відбувається не лише збільшення кількості релігійних організацій, а й значне розширення їхньої діяльності. Відкриваються нові церкви, відбувається активізація місіонерської діяльності, що дозволяє покрити не лише міські, але й сільські райони області. Це, в свою чергу, сприяє залученню нових прихильників протестантських конфесій, особливо серед молоді та людей, які шукають нових форм духовного самовираження.

Зміни, що відбулися в релігійній мережі, включають також активізацію міжконфесійного діалогу, сприяючи розвитку братств, організацій, які об'єднують протестантські громади для спільних релігійних, соціальних та благодійних ініціатив. Протестантські громади активно займаються благодійністю, допомагаючи соціально незахищеним верствам населення, та беруть участь у різноманітних культурних та просвітницьких проєктах.

Один з важливих аспектів розвитку протестантських організацій в Україні – це впровадження освітніх ініціатив. З 1991 року почала активно розвиватися мережа протестантських навчальних закладів, де молодь може здобувати не лише релігійні знання, але й професійні навички, що дозволяє їм працювати не лише в релігійній сфері, а й в інших сферах життя.

Отже, дослідження релігійної мережі, зокрема в Чернівецькій області, показують, що за останні десятиліття протестантські організації в Україні зазнали значних змін і значного зростання. Це сприяло як духовному, так і соціальному розвитку, забезпечуючи більш широкий доступ до релігійних практик, освіти та благодійних ініціатив для різних соціальних груп. Водночас, протестантизм в Україні став важливим елементом релігійного та культурного життя, що постійно адаптується до сучасних умов і потреб суспільства.

На прикладі протестантської мережі в Чернівецького регіону можна побачити розвиток протестантських спільнот (табл.1).

Таблиця 1

Протестантська мережа в Чернівецькому регіоні з 1991 по 2024 рр.

№	Назва конфесії	1991	2000	2004	2024
1.	Лютерани	1	1	1	1
1.	Євангельські християни баптисти (ЄХБ)	37/52	140/13	153/23	192
2	Християни віри євангельської (ХВЕ) п'ятидесятники	11/33	72/30	93/15	176
3.	Адвентисти сьомого дня (АСД)	-/40	86/4	92/5	103

Примітка. В чисельнику зареєстровані релігійні організації, в знаменнику – незареєстровані.

Якщо прокоментувати динаміку розвитку релігійної мережі за останні 20 років то ми можемо побачити, що ранні течії анабаптизму, наприклад, лютерани мають латентну форму існування. Лютерани, зазначимо, всі ці роки мали одну громаду, яка була зареєстрована та знялася з реєстрації. Тому що не її очільники не бачили стратегії розвитку. Якщо мова йде про адвентизм ми не беремо до уваги Церкву адвентистів сьомого дня (реформи) тому що вони постійно мали зростання кількості релігійних організацій починаючи від 40 незареєстрованих у 1991 році до поступового зростання 186 в 2000 році, 92 в 2010 році, 103 в 2024 році. Найкращою була динаміка розвитку у баптистів: 97 організацій в 1991 році; 1440 в 2000 році і 1926 в 2024 році.

Християни віри євангельської - п'ятидесятники мали в 1991 році лише 11 організацій (але 33 діяли без реєстрації. А в 2024 році діяло 17 релігійних організацій стовідсоткової реєстрації.

Якщо зробити невеличке узагальнення цього матеріалу, можна висновувати, що навіть в перші роки незалежності релігійні організації не в повній мірі довіряли державі, на відміну від суспільства і запровадили так звану «уполітику очікування». Можна констатувати, що лише релігійні організації отримали законодавче закріплення свободи совісті і побачили в державі партнера, а не переслідувача, кількісне зростання релігійних організацій та форм, їх роботи як і якісне покращення матеріальної бази (кількості культових споруд, місій, братств, навчальних закладів значно покращилося. Покращився якісний склад кадрів, священнослужителів конфесій. Вони, зокрема, отримали вищу освіту на філософсько-теологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (такі кадри релігійних організацій підвищують свій фах не тільки за різними освітніми програмами, але й у аспірантурі та докторантурі того ж університету. Існує практика, коли для підвищення фахового рівня кадрів церковнослужителів (пасторів) в Чернівецькому національному університеті створюють курси підвищення кваліфікації (особливо керівників та викладачі богословських навчальних закладів). Прикладом тут може бути Чернівецька біблійна семінарія, яка співпрацює з науковцями України та з Радою церков Чернівецької області. Прикладом тут також може бути «Буковинський богословський вісник», де розглядаються проблеми щодо життя та розвитку протестантського середовища. Між іншим, редакційна колегія запрошує протестантських авторів до публікації на шпальтах часопису, щоб формувати протестантську думку і розглядати життя Церкви не зверху, як це робилося раніше, а з середини. Для більш широкого уявлення про стратегію розвитку мережі протестантських релігійних організацій пропонуємо табл.2.

Таблиця 2

**Динаміка розвитку протестантських релігійних організацій
в Чернівецькій області (1991-2024 рр.).**

№	Назва конфесії	Р.Р.	Кількість громад	Навч. заклади/слухачі	Пастори	Недільні школи	Місії/братства	Періодичні видання	Культові споруди
1	Євангельські християни баптисти (ЄХБ)	1991	31/52	-	-	79	-	-	75
		2000	140/13	2/320	265	117	-	-	109/23
		2004	153/23	-2/520	265	117	-	-	109/23
		2024	192	4	366	-	-	-	109/23
2	Християни віри євангельської п'ятидесятники (УЦХВС)	1991	11/33	-	-	23	-	-	23
		2000	72/30	1/122	161	58	1/-	-	72/7
		2004	99/15	1/-	377	93	-	-	80
		2024	176	-	421	70	1	2	-
	Адвентисти сьомого дня (АСД)	1991	-/40	-	-	40(суб.)	-	-	40
		2000	86/4	1/250	241	86	-	-	86/24
		2004	93/5	-	234	92/-	-	-	90
		2024	100	1/340	112	215 (суб)	-	1	-

Примітка. В чисельнику зареєстровані релігійні організації, в знаменнику – незареєстровані.

Якщо деталізувати матеріальну базу згідно таблиці 2, то ми спостерігаємо як кількісну так і якісну динаміку. Лідером в цьому русі є євангельські християни-баптисти, які мали в 1991 році 31 зареєстровану і 52 незареєстровані громади; в 2000 році відповідно 140 і 13; в 2004 році 153 та 23 (збільшення на 10 одиниць незареєстрованих) та 192 громади в 2024 році, що говорить про якісне зростання. Якісною можна вважати і матеріальну базу (культові споруди, чисельність яких зростала наступним чином: 1991 році – 75; 2000 році – 109 та 23 орендованих. Такі ж показники були і в 2024 році. На другому місці за цими показниками є адвентисти:

40 незареєстрованих громад в 1991 році; 86 зареєстрованих і 4 незареєстрованих громад у 2000 році; 93 зареєстрованих і 5 незареєстрованих в 2004 році і 100 повноцінних громад в 2024 році. Найкраще забезпечені культовими спорудами ті роки були баптисти: 75 (1991 р.); 109 – 2000 р. та в 2004 р.. Християни віри євангельської щорічно мали таку кількість громад у 1991р. – 11/33; 2000 р. – 72/30; 2004 р. – 99/15, 2024 р. – 176.

Як бачимо, кількість громад у цій конфесії зростає стрімко, щоправда 99 громад в ці роки знаходились поза реєстрацією, що говорить про те, що братство обережно погоджувало стосунки з державою. Менш розвинутою, як свідчить аналітика, була система місій та братств, що затримувало роботу євангелізації. Наприклад, баптисти їх в ці роки не фіксували взагалі. Це ж саме було й в адвентистів; п'ятидесятники подавали тільки 1 братство в 2000 році і в 2024 р.. Краще виглядає ситуація з недільними школами, де лідерами були баптисти: 79 в 1991 році і 117 в 2000 році та в 2004 році. У п'ятидесятників картина зі школами виглядала наступним чином: 1991 рік – 23 школи, 2000 рік – 8 шкіл, 2004 рік – 93 школи; 2024 рік – 70 шкіл. У адвентистів – 0 шкіл у 1991 році, 86 у 2000 році, 92 у 2004 році і 215 шкіл у 2024 році. Більш серйозно, як бачимо, підходили до комплектування шкіл баптисти і адвентисти. Якщо мова йде про навчальні заклади, які готують кадри для Церков, то тут картина виглядає не найкращим чином: у баптистів – 2 зі зростання слухачів з 320 до 520; у адвентистів 1 навчальний заклад зі зростанням студентів від 2550 до 340. У п'ятидесятників 1 семінарія, в якій в 2000 році навчалося 122 студенти, а сьогодні біля 300 за трьома освітніми програмами: бакалавр, магістр, доктор.

Велику роль в житті Церков відіграє забезпечення кадрами, пасторами. Забезпечення кадрами у баптистів виглядає таким чином: 205 осіб у 2000 та в 2004 роках. 366 осіб у 2024 році. У адвентистів було 24 особи у 2000 році; 23 особи у 2004 році. Найкраща забезпеченість пасторами у п'ятидесятників: 161 особа у 2000 році; 3777 особа у 2004 році, 42 особи у 2024 році. Це свідчить про те, що УЦХВС може в певній мірі виконувати свою місію – Велике доручення Бога. Якщо зробити невелике узагальнення вищезазначених показників то протестантам потрібно покращувати та примножувати матеріальну базу. А саме: кількість культових споруд, недільних та суботніх шкіл навчальних закладів, слухачів, кількість пасторів.

Підсумовуючи загальний блок інформації можна зробити такі висновки:

1. Реформація була не лише релігійним, але й соціально-політичним рухом, який суттєво змінив середньовічну Європу та заклав основи буржуазних відносин і капіталізму.
2. Співпраця Церкви і держави може покращувати не лише духовний, а й соціальний клімат, встановлюючи партнерство заради загального блага.
3. Сакралізація праці може бути потужним мотиватором, що поєднує служіння суспільству з служінням Богу, заклавши основу моральної поведінки.
4. Український протестантизм має достатній потенціал, щоб стати рушієм реформ у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Відділ з питань релігії та національностей. Звіт про мережу релігійних організацій Чернівецької області станом на 1 січня 2020 року. Департамент культури, Чернівці. URL: <http://bukoda.gov.ua/page/group/152> (дата звернення 22.01.2025).
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи, 1994. 261 с.
3. Докаш В. Реформація як соціокультурний феномен: уроки історії для українського соціуму. *Протестантські Церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій (до 500-ліття Реформації)*: матеріали IV всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 27–28 квітня 2017 р. / за заг. ред. Є. Бистрицької (гол. ред.). Тернопіль; Київ, 2017. С. 107–113.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. 2 -е вид. доп. Чернівці: Наші книги. 734 с.
5. Докаш В. І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навч. посібн. Чернівці: Книги XXI, 2005. 376 с.
6. Клоновський Ю. Виникнення і розвиток протестантського руху у Станиславівському воєводстві: Монограф. Чернівці: Технодрук, 2024. 291 с.

7. Ковальчук І.В. Моральне виховання учнів українських шкіл Буковини (кінець XIX – початок XX століття). Чернівці, 2024. 248 с.
8. Любашенко В. Реформація і протестантизм: український контекст. К., 2017. 483 с.
9. Мокієнко М. Історія п'ятидесятництва в Україні. Ювілейне видання до 100-річчя започаткування п'ятидесятницького руху / О. Борноволоков, В. Гура, Д. Коваль, М. Мокієнко, Р. Онуфрійчук, М. Хром'як / за заг. ред. М. Мокієнко. К.: Саміт- Книга, 2021. С. 32-41.
10. Українська релігієзнавча енциклопедія: онлайн-енциклопедія / Ред. Колодний А. та ін. Київ: Інститут філософії НАН України, 2015 . URL: <https://ure-online.info> (дата звернення 10.11.2025).
11. Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. Чернівці, 2017. № 2 (26). С. 32-41.
12. Spitz Lewis William The Renaissance and Reformation Movements: The Reformation Concordia Publishing House, 1980. 614 p.

References:

1. Vidil z pytan religii ta natsionalnostei. (2020). Zvit pro merezhu relihiinykh orhanizatsii Chernivetskoi oblasti stanom na 1 sichnia 2020 roku. Department of Culture, Chernivtsi Regional State Administration. [Department of Religion and Nationalities. Report on the network of religious organizations of Chernivtsi region as of January 1, 2020]. Retrieved from: <http://bukoda.gov.ua/page/group/152>[Ukrainian].
2. Weber, M. (1994). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]*. Kyiv: Osnovy [Ukrainian].
3. Dokash, V. I. (2017). Reformation as a sociocultural phenomenon: Lessons of history for Ukrainian society. In Ye. Bystryska (Ed.), *Protestant Churches in the context of national history and social transformations (to the 500th anniversary of the Reformation)* [Reformation as a socio-cultural phenomenon: history lessons for Ukrainian society (Protestant Churches in the context of national history and social transformations (to the 500th anniversary of the Reformation))]: Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific-Practical Conference (pp. 107–113). Ternopil–Kyiv [Ukrainian].
4. Dokash, V. I. (n.d.). *Zahalne relihieznavstvo [General religious studies]: Navchalnyi posibnyk (2nd ed.)*. Chernivtsi: Nashi Knyhy [Ukrainian].
5. Dokash, V. I., & Leshan, V. Yu. (2005). *Zahalne relihieznavstvo [General religious studies]: Navchalnyi posibnyk*. Chernivtsi: Knyhy XXI [Ukrainian].
6. Klonovskyi, Yu. (2024). Vynyknennia ta rozvytok protestantskoho rukhu u Stanislavivskomu voievodstvi. [The emergence and development of the Pentecostal movement in the Stanisław Voivodeship] Chernivtsi [Ukrainian].
7. Kovalchuk, I. V. (2024). *Moralne vykhovannia uchniv ukrainskykh shkil Bukovyny (kinets XIX – pochatok XX stolittia)* [Moral education of students of Ukrainian schools in Bukovina (late 19th - early 20th century)]. Chernivtsi [Ukrainian].
8. Lubashchenko, V. (2017). *Reformatsiia i protestantyzm: Ukrainskyi kontekst [Reformation and Protestantism: Ukrainian context]*. Kyiv [Ukrainian].
9. Mokienko, M., Bornovolokov, O., Hura, V., Koval, D., Onufriuk, R., & Khromiak, M. (Eds.). (2021). *Istoriia piatydesiatnytstva v Ukraini: Yuviileine vydannia do 100-richchia zapochatkuvannia piatydesiatnytskoho rukhu* [Reformation and Protestantism: Ukrainian context]. Kyiv: Samit-Knyha [Ukrainian].
10. *Ukrainska relihieznavcha entsyklopediia*. Online encyclopedia. [Ukrainian Encyclopedia of Religion:]. (2015). In A. Kolodnyi (Ed.)/ Institute of Philosophy, NAS of Ukraine. Retrieved from: <https://ure-online.info>[Ukrainian].
11. *Relihiia ta Sotsium*. (2017). International journal, 2(26), 32–41 [Ukrainian].
12. Spitz L. W. (1980). *The Renaissance and Reformation Movements: The Reformation*. Concordia Publishing House [Ukrainian].

Отримано: 22.10.2025
Прийнято до друку: 21.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025